

Љубомир Дурковић-Јакшић: „Југословенско-пољска сарадња 1772—1840“
Нови Сад 1971

Књигу Љубомира Дурковића-Јакшића „Југословенско-пољска сарадња 1772—1840“ издала је Матица српска у знак југословенско-пољске сарадње. До сада у Југославији и Пољској нијесу систематски проучаване југословенско-пољске везе, нити се до сада ко од историчара бавио искључиво тим проблемом. У овом раду приказане су везе од Прве подјеле Пољске до 1841, када је Чарториски отпочео сарадњу са Кнежевинам Србијом као водећом силом у југословенској политици. Послије подјеле Пољске, Пољаци су остали без своје државе и нашли су се у ропству, као што су већ одраније били Југословени, осим Црногораца и Дубровчана. Југословени и Пољаци започињу своју сарадњу на словенском сродству, у борби за национално и социјално ослобођење, а самим тим раде на обнављању својих држава.

Аутор овог рада пришао је проучавању сарадње Југословена и Пољака на основу архивске грађе (Архив Чарториских у Кракову, Државни архив Србије, Државни архив Хрватске и др.), штампе и литературе.

Књига је подијељена на пет глава. У периоду који се обрађује у првој глави (*Кад суседни владари делише Пољску 1772—1795*) Југословени су под управом Аустрије, Турске и Млетачке, осим Црне Горе и Дубровачке републике. У том времену појединци, Југословени и Пољаци посјећују југословенске и пољске земље, а југословенске новине у Бечу прате догађаје у Пољској. Овај дио рада састављен је од тема: Пут Руђера Бошковића у Пољску и његове везе са Пољацима; Боравак Карола Рађивића у Дубровнику; Југословенске земље на карти словенских народа; Димитрије Вујић у Пољској; Путовање Доситеја Обрадовића у Пољску; Путовање Герасима Зелића преко Пољске; Јан Потоцки о Југословенима; Службовање у Пољској и књижевни рад Мартина Куралта; Боравак Мирослава Зановића у Пољској и штампање његове књи-

ге; Пољски трговац у Београду 1791. „са депешама своје нације“ које је носио за пољску делегацију у Цариграду; Југословенска штампа о Пољацима; Југословенско јавно мњење о деоби Пољске.

Друга глава (*Планиране акције пољских легионара преко југословенских земаља 1797—1809*) обрађује пољску емиграцију, која се окупљала по европским градовима како би наставила борбу за ослобођење домовине. Наполеон је одобрио план о оснивању Пољских легиона. Тако су учесници у Кошћушковом устанку образовали своје легионе у сјеверној Италији. Пристизањем патриота са свих страна, Пољски легион постаје снажна војна организација. Када је Наполеон почео нови рат, пољски легионари ступили су у француску службу. Од почетка, њихов је главни циљ да се пробију у Пољску. Док није почео рат на пољској територији, сматрали су да им је најближи пут до домовине преко наших земаља, зато су ступали у везу са појединим Југословенима. Ова се глава састоји од пет дјелова: Планови пољских легионара о акцији на југословенској земљи; Путовање Александра Сепјехе по југословенским земљама; Предлог о запошљавању Пољака и организовању француске власти у Војној Хрватској и Илирији 1809; Георгије Зеновић на служби у Пољским легионима; Лист Пољских легиона о бунама под Турцима у југословенским земљама.

Трећа глава (*У доба револуције под Карађорђем 1804—1813*) третира устанак у Шумадији, који је подигао Карађорђе и који се убрзо проширио ван те области. Послије уласка Наполеона у Беч 1809. Французи су освојене југословенске територије објединили у једну цјелину под називом Илирске провинције. Русија је помагала борбу Југословена против Француза, нарочито у вријеме док је министар спољних послова Русије био Пољак, кнез Адам Чарториски 1804—1806. Чарториски се заузимао за

Црну Гору, Србију и Далмацију, настојећи да се наши народи ослободе ропства. Миром у Тилзиту 14. јануара 1807. основана је Варшавска кнежевина, која је пропала када се у њу ушле руске трупе прогоневши Наполеона 1813. године. У ово вријеме судбина Југословена и Пољака била је слична. Црна Гора је једина слободна. Године 1813. Турци су угушили устанак у Србији, Руси освојили Варшавску кнежевину, а идуће године Аустрија успоставља своју власт у Илирији. Ову главу чине дванаест наслова: Чарториски и догађаји у Црној Гори, Далмацији и залеђу тих покрајина; Чарториски и устанак Срба под Карађорђем; Учествовање Пољака у Карађорђевом устанку; Прилози о ослобођењу Срба и обнављању српске државе о којима је Чарториски реферисао цару; Предавања о Пољској у Великој школи; Готфрида Прикснера рад на илустрацији југословенске књиге; Осолински и Југословени; Српски фонд у Лајпцигу за словенске студенте у том граду; Павле Соларић и Пољаци; Српски трговац у Варшави; Одјек Карађорђевог устанка у варшавском листу; Помени о Југословенима у радовима пољских словенофила.

Четврта глава (*Доба обнављања Србије 1815—1829*) обрађује вријеме кад је Србија добила самоуправу хатишерифом од 1829, а у Пољској се одиграли крупни догађаји. Варшавска кнежевина нестала је почетком 1813. На Бечком конгресу вођени су преговори о пољском питању, постигнут је споразум о новој подјели Пољске. Један дио добила је Пруска. Већи дио са Варшавом добила је Русија, с тим да оснује Пољско Краљевство, везано са Русијом персонално у унијом. Неке дјелове Пољске добила је Аустрија. Краков са околином проглашен је Краковском Републиком, која је била под надзором три сусједа. У то вријеме у Пољској се радило на науци и просвјети, док се Србија обнавља. У овом периоду упознају се и сарађују Југословени и Пољаци, једни путују у југословенске земље а други кроз Пољску. Ову главу књиге чине сљедећа питања: Унијати из Галиције профе-

сори у Шибенику; Вуково путовање преко Пољске у Русију; Сима Милутиновић и Пољаци; Михал Бобровски на научном путовању у југословенским земљама; Матија Чап на служби у Пољској и његове везе са Пољацима; Гундулићев „Осман“ у Пољској; Службовање Ђорђа Новаковића у кнежевини Србији; Анджеј Кухарски на научном путу по југословенским земљама; Објављивање 1828. „Јаничаревих успомена“ Константина Михаиловића; Пољски револуционар у Београду уочи устанка у Пољској; Југословенска штампа о Пољацима; Пољска штампа о Југословенима.

У петој глави (*Устанак у Пољској 1830—31, Настанак и формирање велике пољске емиграције (1830—1840)* обрађено је вријеме када је обновљена Србија добила нови хатишериф од султана, а Пољаци су поново проливали крв за ослобођење своје домовине. Пољаци су у новембру 1830. дигли устанак, који су Руси савладали идуће године. Испред одмазде склониле су се хиљаде Пољака. Ова емиграција била је до тада највећа. У западној Европи одмах су почели да се организују за борбу. Неки од емиграната су прелазили преко југословенских земаља. Својим идејама и радом утицали су на Југословене и њихово национално буђење. Кнез Чарториски је добро познавао југословенске проблеме, посебно Кнежевине Србије, па се у западним земљама заузимао за наше народе. Вршио је припреме, а 1841. „отпочео је велику тзв. пољску југословенску политику на Балкану, која је веома значајна за формирање и развој југословенске идеје о окупљању око Кнежевине Србије и уједињење свих Југословена у једну државу“. У овој глави обрађује се двадесетак питања: Одјек пољског устанка 1830—31. у Кнежевини Србији; Одлазак пољских устаника преко југословенских земаља у емиграцију и њихов утицај на Југословене; Заставе из пољског устанка 1830—31. у Словенији; Потернице за пољским емигрантима; Утицај интернираних Пољака на југословенску школску омладину у Грацу; Утицај интер-

нираних Пољака у Јубљани на Југословене; Југословени у Пољској; Досељавање Пољака у Остојићево; Пољаци у служби у обновљеној Србији; Интересовање у Пољској за српске народне песме; Комисионар Матице српске у Лавову; Играње мазура у Београду; Маћејевског проучавање југословенског законодавства; Његош и Пољаци; Војтех Цибулски на научном путу по југословенским земљама; Едвард Дембовски у југословенским крајевима; Гај у Пољској; Око оснивања словенске катедре у Паризу; Југословенска штампа о Пољацима; Пољска штампа о Југословенима.

Неколико одјељака ове књиге односи се на Црну Гору, односно на људе који су дјеловали у Црној Гори или Пољској. У њима се пише о пустолову Димитрију Вујићу, а затим и о Мирославу Зановићу, који потиче из Паштровића. Око 1875. у Пољској је штампана своју књигу: *Misli i powiewke gospodina kneza Mirosława Zanowicha*. Ту је изложико своје мисли, патриотске и љубавне песме. Био је велики сарадник Француза за вријеме окупације Боке Которске. Јавно мњење југословенских народа осудило је подјелу Пољске. Као резултат тога настала је у Црној Гори узречица: „Подјелише ка' краљеви Пољачку“. Прије коначне подјеле Пољске, један дио емиграната се концентрисао у Венецији. Крајем XVIII вијека Французи су направили план о наступању преко југословенских земаља. Пољски легиони наступали би истим правцем. Дошло је до сарадње Француза и Махмуд-паше. О намјерама скадарског паше да уништи Црну Гору, владика Петар I обавијестио је руског цара и Аустријанце.

Од 1804—1806. министар спољних послова Русије био је Пољак, кнез Адам Чарториски. Док је водио спољну политику Русије, велику пажњу посветио је догађајима у Црној Гори и њеном залеђу. Преко руских представника Ивелића и Мазуревског настоји да сузбије француски и аустријски утицај у Црној Гори. Као резултат тога било је суђење опату Долчију. Мит-

рополит Петар I сазвао је народну скупштину на Цетињу, гдје су Црногорци и Брђани потврдили да остају под руском заштитом. Аустријски посланик у Петрограду је истицао да руско покровитељство над Црном Гором није у складу са њиховим ранијим тајним уговором о подјели Турске у Европи. Чарториски се није с тим сложио, истичући да су Црногорци „слободан народ“ и да су се својом вољом ставили под заштиту руског цара. Дајући видну улогу митрополиту Петру I, Чарториски је замишљао да се створи једна „држава у међупростору“ од Црне Горе, Херцеговине, Котора и Дубровника, како би Турска добила заштитну оgradu против Француза. Чарториски је велику пажњу обраћао Котору, као важном пристаништу и географској тачки.

Анджеј Кухарски, познати пољски слависта, дошао је на Цетиње 1829. Радио је у библиотеци Митрополије црногорске, прикупљајући грађу за језик, историју и обичаје у Црној Гори. Том приликом је направио први попис рукописа чуваних на Цетињу. Владика Петар I израдио је карту Црне Горе и предао Кухарском, што је овај примио као „знак особитог благовољенија, наклоности и повјерења“. Одушевљен Црном Гором, Кухарски је поново посјећује.

Постоје потврде да је Петар II Петровић Његош познавао историју Пољске. О Пољацима је могао бити информисан од Кухарског, Симе Милутиновића, посјетилаца који су долазили на Цетиње и литературе коју је имао у својој библиотеци. У јануару 1831. Његош је писао руском конзулу у Дубровнику Јеремији Гагићу: „Молим вас јавите ми штогод за Пољшу“. За вријеме првог путовања у Русију Његош је вјероватно путовао преко Лавова. Почетком 1837. варшавска штампа је јавила да је Његош пропутовао кроз Варшаву на путу за Петроград. Тих година у Пољској су биле објављене вијести о изласку Његошевих дјела и о оснивању штампарије у Црној Гори. Постоји претпоставка да је Његошев учитељ француског јези-

ка Антид Жом могао бити Пољак, тј. пољски емигрант.

Самозванец Никола Васојевић био је у служби као енглески вице-конзул у Новом Пазару. Долазио је у Црну Гору. Године 1840. допутовао је у Париз. Ту је ступио у везу са пољским емигрантима. Кнез Никола је отпочео акцију код Француза и Пољака, од којих је тражио помоћ, како би од Васојевића и сусједних области основао балканску државу „Холмију“, за чијег се кнеза издавао.

Познати правник и историчар Ромуалд Хубе, професор универзитета у Варшави, објавио је 1839.

чланак Montenegro i montenegrini, на основу Вукове књиге о Црној Гори. Нагласио је да је Црна Гора дио словенске цјелине.

Ова књига је богата факсимилима докумената, фотографијама (122 слике) и географским картама, што јој даје већу вриједност. Она представља значајан допринос југословенско-пољској културној сарадњи. Одајући признање аутору и издавачу за уложене напоре и показане резултате, желимо да ускоро добијемо нови рад о југословенско-пољској сарадњи послје 1840. године.

Радосав Р. Милачић

Недим Филиповић: „Принц Муса и Шејх Бедредин“
Сарајево 1971

До сада је наша историјска наука мало шта знала о владавини принца Мусе и устанку шејха Бедредина, о тој важној епизоди развоја османске државе, етапи која спада у предисторију коначног освајања наших земаља од стране Турака. Покрети о којима се у овој књизи говори не само што су значајни за унутрашњи развигат Турске у вријеме успостављања турске власти на Балкану него су и један од елемената који су утицали на историју односа османске државе и балканских држава.

Послије битке код Анкаре, турска власт на Балкану доведена је у питање. То је нарочито било видно за вријеме владавине принца Мусе у балканском дијелу османске државе и доцније преко покрета шејха Бедредина и његових престалица.

Књига је подијељена на тринаест глава. У I су обрађени грађански ратови у Анадолији послје Тимурове побједи код Анкаре 1402. Глава II и III посвећене су принцу Муси и његовом покрету. Принц Муса је тежио да успостави снажну централну власт једне феудалне државе побједом над крупним беговима. У IV глави говори о особеностима развигатка и уређења дотадашње османске државе. Глава V (Албанска илустрација из ра-

није историје тимарског система на Балкану) говори о османској власти на Балкану под Муратом I и Бајазитом I која је увела редовне пописне дефтере. Послије деценију немирног стања, када је дошло до промјена у имовинским односима, извршен је попис у Албанији послје 1415. у оквиру општег пописа у Румелији, како би се утврдило стање ствари. Аутор овом темом даје одговор на питање како османска држава — послје пораза код Анкаре, разорних грађанских ратова и као туђ организам Балкану — успијева да савлада своје слабости и настави завојевачке акције у правцу Балкана и средње Европе.

Глава VI третира османску етничку колонизацију на Балкану. У ранијој историји ширења турске власти и учвршћења тимарског система на Балкану одиграла је велику улогу турска етничка колонизација. Истакнуту улогу имају дрвниши и ахије, у смислу подизања насеља и уређења градова са новом оријенталном физиономијом. Нарочито је интензивна османска колонизација на Балкану послје битке код Анкаре. Док Тимурова војска дивља по Анадолији, велика маса народа прелази на Балканско полуострво. Овај колонизовани елемент преузима на себе одређене